

INTRODUCCIÓ

La primera tasca que s'imposa en un treball com aquest és la determinació clara dels conceptes que han de constituir l'eix de la nostra investigació i de la problemàtica que recorre de cap a cap el camí proposat.

Quin és exactament el problema del món natural? Òbviament, no podem donar ara, al començament, una resposta definitiva i inamobible a aquesta pregunta ja que cada un dels autors que li han dedicat atenció, han entès la qüestió d'una manera no idèntica. En filosofia, la resposta que es dóna a una qüestió sempre està determinada per la manera en què aquesta qüestió és formulada.

Com a exercici previ i orientador hem buscat en diversos diccionaris filosòfics¹ les entrades que seran objecte de la nostra tesi amb la intenció de conèixer què és el que entén el “sentit comú filosòfic” sota el títol de la nostra investigació. D'aquesta manera ens hem portat la sorpresa d'una escissió radical²:

D'una banda, l'article “**Món**” (*mundus-kosmos*) es refereix al tot ordenat, tema típic de la filosofia clàssica però no pas de la moderna, ja que implica una concepció del tot. Sembla un tema poc actual. En l'època moderna sempre el trobarem acompanyat d'alguna altra paraula necessària per a determinar amb una mica més de concreció l'objecte pressumptament “vague” de recerca: món natural, món espiritual, món empíric, món ideal... etc. Sobre aquesta entrada no trobem (a cap enciclopèdia) bibliografia a penes. Suposadament hem d'anar directament als clàssics.

D'altra banda, si busquem l'article “**Natural**” trobem el conjunt de la filosofia de la naturalesa més totes aquelles filosofies que volen ser una reflexió sobre el fet científic. Hi ha una exuberant bibliografia, en general més científicista que pròpiament filosòfica.

En canvi, per a la nostra tesi, el punt de partida és més pròxim a la primera temàtica que no pas a la segona, ja que es farà necessari parlar d'una concepció articulada del tot com a conseqüència del desenllaç d'aquesta qüestió a la fenomenologia. Per això cal un advertiment previ per a la lectura: amb l'expressió “món natural”, la fenomenologia no es refereix necessàriament (sí de

---

¹ Així per exemple a l'*Enciclopedia Filosofica*, EDIPEM, Roma, 1979 o també a *The Encyclopedia of Philosophy*, Collier-MacMillan, Londres, 1967. Vg. també el diccionari filosòfic d'Antoni Martínez i Jordi Cortés (en suport CD) o el clàssic Ferrater Mora (Bibliografia completa al final).

² La sorpresa és, però, relativa, ja que Heidegger es farà ressò d'aquesta escissió i la mantindrà fermament. De fet, serà l'únic dels fenomenòlegs estudiats en aquesta investigació que assumirà la impossibilitat terminològica de l'expressió “món natural”.

EL PROBLEMA DEL MÓN NATURAL A LA FENOMENOLOGIA

vegades, sobretot abans de l'aparició d'*Ésser i Temps* al 1927) al món de la naturalesa, sinó més aviat al món tal com és viscut en la immediatesa. Així, "natural" fa referència essencialment a l'absència de mediacions més que als objectes de la *Physica*. Es preguntarà per què es produeix aquest canvi de significació en l'expressió objecte del nostre estudi. La nostra tasca serà la de mostrar com només des d'aquesta nova acepció és possible un exercici d'aclariment sobre el present, alhora que es manté la fidelitat a la intencionalitat i sentit de la fenomenologia que ha estat des del començament el de lliurar l'estructura de la manifestació tal i com té lloc, no pre-jutjant amb les nostres categories prèvies.

El cert és que, per poc que indaguem en aquestes categories prèvies i que, encara avui dia, semblen ser les del "sentit comú" epocal, veiem que segons totes les aparences, el món de la naturalesa inclou el món humà, i que la psicologia, fisiologia, etc., només són un cas particular de ciències de la naturalesa amb un "plus" de complexitat científica. Nogensmenys, comprovem que el nostre món personal cada cop està més lluny de rebre respostes científiques, deixant així, *de facto*, tot el complex de la vida espiritual en mans de la mera opinió (vestida o no amb la indumentària científica) i l'arbitrarietat. Les conseqüències pràctiques d'aquesta escissió del món en dos (el científic, allunyat de l'experiència immediata i l'immediatament donat, objecte d'opinió) són d'excepcional abast. Però, si posem entre parèntesis el "món natural" del sentit comú, quin és el nostre objecte d'estudi?

Ens veiem obligats, llavors, a lliurar una acotació provisional de la problemàtica que guia aquest treball. Així, parlarem de la qüestió del món natural en dos sentits: un sentit ampli i un sentit estricte. En sentit **ampli** és, sens dubte, J. Patočka qui dóna la millor definició d'aquesta problemàtica. Per a ell, determinar la naturalesa del món que ens envolta és urgent en tant que la visió que ens n'ofereix la ciència i el món mateix, tal i com és viscut en primera persona, són absolutament distints i heterogenis. El món correlat de l'activitat científica no ofereix res a les nostres expectatives i interessos teòrics i pràctics, no ens dóna respostes; ja que la ciència és una activitat totalment allunyada del món de la vida, realitzada per homes que han de renunciar al seu jo personal en tant que científics i han de renunciar a qualsevol visió de la totalitat en tant que especialistes. D'altra banda el món, tal com és viscut en primera persona, busca respostes i certeses, i no les troba perquè, de les qüestions que més ens importen des del punt de vista de la nostra llibertat, no es pot parlar científicament: per això hom parla de crisi de valors, identifica la política amb la simple gestió de l'ens i la filosofia no té més interès que un joc d'adolescents, ja que tota teoria no científica, perd el valor de *theoria*. Des d'aquest punt de vista, la qüestió del món natural és un problema purament existencial.

En sentit **estricte**, en canvi, el problema del món natural admet una formulació merament teòrica: es tracta d'escatir quina és la constitució de la nostra realitat

circumdant. Sobre aquesta última formulació s'han de fer dos advertiments molt importants:

1. En primer lloc, si preguntem per aquesta realitat és perquè la ciència, que fins al s. XIX havia donat una resposta unívoca i fora de tot dubte, ja no està en condicions de donar aquesta resposta. Els mateixos científics no es posen d'acord sobre el correlat de la seva activitat i sobre el seu grau de realitat. El dubte que va prenent forma és el següent: no serà la noció del món que ens lliura la ciència *una mera imatge* útil només per a finalitats pràctiques? Això implica una concepció de la ciència que l'acabarà identificant amb la tecnologia i que li retirarà la prerogativa de saber teòric per excel·lència, de la qual havia gaudit fins a mitjans del segle passat. No haurem d'oblidar, llavors, que si la filosofia ha de prendre sobre sí la tasca d'escatir aquesta qüestió, és perquè la mateixa activitat científica ja no la pot resoldre³.

2. En segon lloc, observem que aquesta formulació implica una necessitat de reflexió filosòfica al més alt nivell. No es pot resoldre sense posar en joc una teoria del coneixement i una ontologia. Justament per això, el problema del món natural anirà arrelant en les reflexions del moviment filosòfic del segle XX que està més en condicions d'oferir una possible resposta, ja que no ha renunciat a les eines de la filosofia clàssica en un ambient cada cop més hostil a tot allò que soni a metafísica. Ens referim obviament a la *Fenomenologia*. Si bé, per a Husserl, la qüestió sobre el món natural comença essent entesa en aquest segon sentit estricte, l'evolució de la mateixa problemàtica durà al primer sentit, de la mà sobretot del fenomenòleg txec J. Patočka.

Sembla evident que aquest plantejament de la nostra tesi ens ha de conduir en la selecció i la consideració que mereixen les diferents produccions de Husserl i tots aquells deixebles més o menys herètics que coincidim a considerar fenomenològics. Així, si entenguéssim per l'expressió "món natural" el correlat objectiu d'aquella regió òptica que anomenem naturalesa, esdevindria essencial el tractament més aprofundit d'*Idees II* i totes les obres anteriors de Husserl, però a canvi ens perdríem conèixer una bona part de l'evolució a què obliga aquesta problemàtica en l'àmbit fenomenològic. Això implicaria, a més, no abandonar el marc de les representacions ingènues i incloure l'home com un ésser natural i el món humà com una part del món natural. Sense adonar-nos, ja hauríem caigut en l'error de la petició de principi, és a dir, de donar per certa una certa estructura del món natural, a saber: que l'home és un ens natural, quan és precisament això el que es tracta d'escatir. El problema s'agreuja si recordem que Heidegger donarà un gir de 180 graus a la qüestió, considerant que qualsevol ens, i en concret la naturalesa, només ho pot ser per referència al *Dasein* i a la seva estructura essencial de ser-en-el-món.

³ Des del plantejament fenomenològic, hauríem de dir que, de fet, no l'ha pogut resoldre mai; ja que escatir l'estructura de la manifestació del món suposa l'exercici de la *reducció*. El que és definitiu, però, és que, a partir del s. XX el "saber com és en realitat el món" ja no forma part ni de les aspiracions científiques, ni de les aspiracions dels científics.

Segurament, no deixa de ser curiós que, de tots els fenomenòlegs a què farem referència en aquest treball, l'únic que segurament necessita de presentació és aquell que constitueix la peça clau de la nostra tesi i que ens farà de guia en tota la seva exposició. Per això, creiem inexcusable la seva presentació.

Jan Patočka (1907-1977) va ser deixeble directe de Husserl i coneixedor de la totalitat de l'obra de Heidegger. Juntament amb el filòsof txec, L. Landgrebe i E. Fink suposen la continuació de la línia d'allunyament del cartesianisme que Husserl ja havia començat a l'escola fenomenològica amb la redacció d'*Idees II* i que es confirma a la *Crisi*. Durant els escrits publicats al llarg de tota la seva vida trobem que Heidegger és segurament l'interlocutor que més seriosament pren l'autor txec en les seves reflexions.

L'obra de J. Patočka comença el 1936 amb la publicació de la seva tesi d'habilitació *El món natural com a problema filosòfic* i culmina el 1976 amb la redacció dels *Assaigs Herètics sobre la Filosofia de la Història*, que seran publicats de manera pòstuma, com una bona part de la seva obra, entre la qual hi ha molts articles de transcendental importància per aclarir el camí de la nostra investigació. La seva reflexió es pot considerar com l'arc que descriu un camí que comença amb la problematització del món natural i culmina amb una proposta adreçada a obrir el camp de la filosofia de la Història, justament des del nucli previ del món natural, considerat ara, en la seva estructura com a "món pre-històric".

Explicar les causes de l'oblit i el desconeixement generalitzat de la seva obra constituïria la recerca d'una altra tesi⁴, però creiem que el fet de la seva nacionalitat i els aconteixements polítics esdevinguts al seu país no poden explicar totalment la seva escassa incidència, sobretot durant la seva vida, en el rumb de la filosofia contemporània. Constatem, però, que cada cop més, la producció intel·lectual obeeix a les normes que imposa la moda, determinada al seu torn per les lleis econòmiques de la societat de consum, a l'igual que en altres camps. I que aquestes modes fugisseres i canviants sempre deixen les coses al mateix lloc on estaven al començament. L'obra del nostre autor va gaudir d'una certa celebritat cap a començaments dels 90, època en la qual es van fer dues traduccions al castellà i moltes més al francès, anglès i alemany, a banda d'algunes tesis i introduccions a la seva obra⁵. No entenem però, com el coneixement del seu pensament no ha canviat res en el panorama intel·lectual posterior.

---

⁴ Com a dada a tenir en compte, podem assegurar que en cap de les enciclopèdies filosòfiques consultades, per exhaustives que s'autoconsiderin, ni tampoc en cap manual sobre el moviment fenomenològic (inclosa l'obra clau d'Spiegelberg) hem trobat un article referent al filòsof txec.

⁵ Aquí a Catalunya Vg. J.M. Esquirol, *Responsabilitat i món de la vida*. També, Francesc Fernández, *J. Patočka: filosofia en temps de lluita*.

Nosaltres, en canvi, li hem de reconèixer, ja des del primer moment, el nostre deute, ja que la seva obra ens ha servit de guia en tot moment per a una orientada mirada retrospectiva sobre el conjunt de la fenomenologia des de la il·luminadora perspectiva de l'evolució de la temàtica del nostre treball.

En concret, hem pres el fil de l'evolució de la qüestió del món natural a partir de l'última producció d'aquest autor, els *Assaigs Herètics sobre la Filosofia de la Història*, ja que és aquí on aquesta problemàtica rep un tractament prou madur com per a què s'hi pugui donar una solució. Aquest és el fil conductor que ha dirigit la investigació i que ens fa veure tota la producció de la fenomenologia, començant per l'obra del seu fundador, des d'una perspectiva única i unidireccional, des de la qual també es constata una evolució i una maduració dels temes i del tractament rebut. Des d'aquesta nova perspectiva, afirmem, i aquesta és una de les tesis de la tesi, que fins i tot les obres més primerenques de la fenomenologia, són l'escenari, de manera implícita, de la batalla que s'està lliurant respecte a una concepció determinada del món natural. Aquest és el significat íntim del psicologisme i de la lluita husserliana contra ell.

D'aquí ens resultarà la tesi central d'aquesta tesi: El problema del món natural no és **un** tema més a la fenomenologia, sinó **el** problema clau amb què s'enfronta aquest moviment filosòfic ja des del seu començament. De manera no sempre explícita, és la qüestió de fons que posa en marxa aquest pensament i que el fa avançar i evolucionar en els seus plantejaments. Així, s'hauria de parlar, més aviat, d'identificació entre un "àmbit filosòfic"⁶ i el problema que ha de resoldre. Per si de cas fos necessari l'argument d'autoritat, direm que aquesta intuïció tinguda durant la realització del treball, està d'acord amb la concepció de Heidegger expressada a l'apartat 11 d'*Ésser i Temps*: De la mateixa manera que ja fa el positivisme de Mach i Avenarius, la fenomenologia té també la tasca d'aconseguir un concepte "natural del món". El món en el qual ens movem ha de ser captat filosòficament, però no reduït a una altra cosa, fent-lo desaparèixer com el "món natural" del qual havíem partit.

Hem afirmat que la producció de la fenomenologia adquireix un caràcter unidireccional contemplada des del punt de vista de l'evolució i maduració de la problemàtica del món natural. Però, quina és aquesta direcció? La pista ens l'ofereix el mateix J. Patočka a un dels seus articles magistrals sobre el tema: *Cartesianisme i Fenomenologia*⁷. La lectura de les obres de la fenomenologia

⁶ Usem el terme més feble possible per a referir-nos a aquella associació mestre-deixebles més o menys herètics i independents que va resultar ser la fenomenologia. Qualsevol altra denominació com "escola" o "corrent de pensament" que inclogui tant a Husserl com a Heidegger, Fink i J. Patočka és sempre problemàtica. Segurament, l'únic punt de contacte que es pot atribuir a tots ells és el prendre com a punt de partida una metodologia determinada, l'"anar a les coses mateixes" que suposa la fenomenologia, però, fins i tot la mateixa metodologia pot ser presentada com una eina que sempre deixa un camp obert d'investigacions, amb la concepció d'una veritable escola (Husserl) o bé com un comportament heroïc i solitari davant de l'ens (Heidegger).

⁷ Vg. bibliografia final i ap. 7 del cap. I d'aquesta tesi.

llegides des de la perspectiva del seu pressuposte cartesianisme, ens il·luminen sobre aquesta qüestió. El món natural no va ser cap problema, ni va constituir cap programa filosòfic mentre que estava clar el paradigma mecanicista i, en el fons, cartesià, de tota concepció possible del món natural. Precisament al segle XIX, quan des de la ciència física es comença a posar en dubte aquest paradigma, comencen els problemes, i els mateixos científics es veuen obligats, de manera improvisada, a fer metafísica. Per això, la distància que cada una de les obres claus del moviment fenomenològic pren de tot aquell constructe intel·lectual que de manera molt sumària podem anomenar cartesianisme⁸, ens dóna notícia sobre les possibilitats reals d'un avenç en la concepció del món natural. El cartesianisme es mostra des del començament com un compromís impossible d'acomplir. En Husserl conformarà un punt d'instabilitat que li obligarà a una fuga. En Heidegger es produirà un trencament radical des del començament i sense paliatius. En mig d'aquesta tempesta es trobaran L. Landgrebe, J. Patočka, H. Arendt i E. Fink entre d'altres. Tots ells són cridats a donar testimoni del diàleg impossible entre el mestre i el deixeble herètic.

Per això no ens ha d'estranyar gens que només a partir d'un cert moment històric, el moment què el cartesianisme, tant en la seva versió física (el mecanicisme) com en la seva versió filosòfica (dualitat de substàncies), comença a entrar en crisi, llavors el món esdevé tema explícit que s'ha d'aclarir amb caràcter d'urgència. I, curiosament, és aleshores quan l'home es torna per a ell mateix més enigmàtic que mai. Deixa de ser acceptada amb naturalitat la seva correlativa *res cogitans* o la determinació com a simple cos *psicofisiològic*.

En la concepció mecanicista (predominant a l'època moderna) es pregunta per l'estructura del món, però donant per sentat què és el món i qui és aquell que pregunta. Quan la filosofia, i en concret la fenomenologia, hagi de tornar a preguntar originàriament pel món, veurà que el primer que no està clar és qui és aquell que pregunta. Si, segons Husserl, el món natural cartesià no suporta una reducció portada a la radicalitat, el primer que queda fora de joc és el subjecte-johome com a objecte entre d'altres al món, que té la virtualitat de ser alhora una part del món i aquell qui comprèn el món.

Per això, el temps de l'aclariment filosòfic del món serà el temps de les "antropologies filosòfiques", de la interpretació de la *Lebenswelt*, del *Dasein* o dels *moviments de l'existència* en l'obra de J. Patočka. En el camí fet per la nostra recerca hem hagut de seguir aquest recorregut que porta del món de la naturalesa al món humà com a nucli del món natural. Confiam que aquest gir i les seves causes siguin visibles al resultat final.

De tot això sorgeix una advertiment de cares a la lectura d'aquest treball: la seva gènesi no coincideix amb l'ordre expositiu que és l'ordre cronològic, elegit per

---

⁸ A l'apartat 5 del capítol primer justificarem extensament l'ús d'aquest constructe, d'acord amb les indicacions de J. Patočka i M. Heidegger.

raons didàctiques. No pot ser d'una altra manera ja que la gènesi d'una concepció del món natural, que necessita de la ruptura definitiva amb els vells motlles cartesianes, es produeix, per dir-ho així, a l'esquena del mateix Husserl i només es fa conscient, com sempre passa amb les qüestions filosòfiques essencials, en el moment que s'ha madurat prou com per donar-hi solució.

Aquesta tesi s'ha de moure, per tant, en l'espai de diàleg possible entre la inestabilitat de la via cartesiana i la ruptura radical de Heidegger amb qualsevol compromís amb el cartesianisme. Aquest és el mateix espai en què es mouen tots aquells deixebles de Husserl commocionats per *Sein und Zeit*. Es l'espai de Landgrebe, Fink, H. Arendt i J. Patočka entre d'altres. Des d'aquí s'ha de seguir el fil argumental de la nostra exposició.

Al capítol primer mostrarem la inestabilitat de la via cartesiana a la fenomenologia husserliana, lligant sempre el cartesianisme a aquella concepció del món que ja no serveix a la física de finals del XIX i que comença a “fer aigües” en tots els camps. D'un cert cartesianisme de la seva primera gran obra, les *Investigacions Lògiques*, posat al servei de la seva guerra declarada al psicologisme, a la centralitat d'un cos comunicador d'ànima i naturalesa en *Idees II*, a on el cartesianisme es mostra com un punt de fuga; l'aprofundiment en l'*epokhé* anirà de la mà d'una necessitat cada cop més urgent d'aclariment del món donat prèviament a tota donació, un món que ja no pot ser sustentat per les velles dualitats cartesianes.

El capítol segon està dedicat a Heidegger, començant per –i dedicant una atenció especial a– *Ésser i Temps* com a punt de ruptura radical amb el cartesianisme començant per la separació entre subjecte i objecte que es fonen en el *Dasein*. L'eix central d'aquesta ruptura està ja expressat en el títol de l'obra, ja que la tasca de Heidegger consisteix a mostrar l'estructura de la cura com a essència del ser-hi. Això vol dir que és la temporalitat el que constitueix el ser, i no al revés. Per això la via cartesiana de Husserl havia fracassat en l'intent de mostrar l'estructura de la consciència interna del temps.

Després del trencament radical amb el cartesianisme que suposa *Ésser i Temps*, els següents capítols es mouen en l'espai de l'assumpció d'aquesta ruptura, però també de distància respecte a l'obra de Heidegger que no té en compte la dimensió comunitària i històrica del món natural, ja que en les seves anàlisis no vol retre comptes ni del món del treball ni de tots aquells moviments de l'existència en comunitat anteriors a la *theoria*.

En aquest sentit, el capítol tercer, dedicat al treball de la *Crisi* husserliana, ha de ser vist com un prendre distància per part del mateix Husserl, tant de la via cartesiana com d'*Ésser i Temps*. En aquesta darrera obra del fundador de la fenomenologia, la facticitat i la historicitat donen raó del món natural (món de vida). Una ciència del món natural es fa necessària i prèvia per a tota possible

EL PROBLEMA DEL MÓN NATURAL A LA FENOMENOLOGIA

fonamentació estricta de les ciències naturals i de l'esperit, però també, i no és menys important, per al redreçament de la crisi espiritual del s. XX.

El capítol quart es podria titular amb el mateix dret “entre Husserl i Heidegger” o bé “entre el món natural i la Història”. Si ens hem decidit finalment pel segon, és per ser fidels al nostre propòsit de centrar-nos en *qüestions* i no en *autors*. En ell, fem un repàs de tot allò que han aportat L. Landgrebe, E. Fink i H. Arendt a la construcció patočkiana definitiva del món natural. També en aquest capítol es pot comprovar de quina manera específica navega cada un dels filòsofs esmentats entre dues aigües: és a dir, entre l'aspiració husserliana a una filosofia científica i l'abandó heideggerià a una antropologia poètica.

El capítol cinquè constitueix en realitat el nucli ocult de tota la tesi. Està dedicat a les dues obres de J. Patočka sobre el món natural. De fet, la producció intel·lectual sencera d'aquest autor pot ser considerada com una reflexió sobre el món natural; però s'imposa una especial atenció a aquelles dues obres que, ja en el seu títol, assumeixen la qüestió del món natural com a problema essencial –i no resolt– de la filosofia del s. XX. Diem que són el nucli ocult, perquè només des d'aquests escrits s'il·lumina la perspectiva que pot assumir els avatars de la història de la fenomenologia com un camí en la problematització i aclariment de la qüestió del món natural. Si bé l'obra del 36 s'ha de llegir en paral·lel a la *Crisi*, la del 71 suposa una clara renovació dels plantejaments en el sentit de diàleg amb l'obra de Heidegger posterior a *Ésser i Temps* i un conseqüent distanciament de tot rastre de cartesianisme.

Justament en el moment que el cartesianisme és eliminat sense renunciar a oferir-nos una visió del món natural, s'obre el camí de la filosofia de la Història. Si anem més enllà de la consideració del món natural i de la Història com a invariants en l'esdevenir humà, tenim que, lluny de ser nocions equivalents o intercanviables, constitueixen la contraposició necessària que ens permeti parlar d'una pre-Història, i així, de la Història com una aspiració de la humanitat, connectada amb la realització de la seva llibertat. Això és el que aconsegueix la magistral identificació patočkiana del món natural amb el món humà anterior a la Història, prenent com a punt de partida les anàlisis del món del treball de H. Arendt. Per això creiem que és J. Patočka, el gran desconegut d'aquesta història, qui ens dóna les eines per a un aclariment lúcid de moltes de les foscos del **NOSTRE** present.